

В.В. ОРЛЕНКО,
кандидат юридичних наук
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)

ЗАКОНОДАВЧІ АКТИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ВЛАДИ ЯК ОСНОВНЕ ДЖЕРЕЛО РЕГУЛЮВАННЯ САНІТАРНО- ЕПІДЕМІОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ НАСЕЛЕННЯ НА ТЕРИТОРІЇ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Ключові слова: історія медичного права, органи центральної влади, санітарні норми, протиепідемічне законодавство, відходи.

Стан здоров'я українського населення значною мірою залежить від санітарно-гігієнічних умов його життя. Санітарні заходи, як елемент звичаєвого права, завжди були характерними для української національної культури [2, 72]. З часом вони отримали письмове викладення у вигляді нормативно-правових актів: законів, указів, розпоряджень тощо. У кінці XVIII – на початку ХІХ ст. відбувається незворотна трансформація санітарного звичаєвого права на писане. Воно характеризувалося документальним оформленням певних умов, вимог та обмежень, а у подальшому – і формування системи покарань за їх порушення. У ХІХ – на початку ХХ ст. санітарне законодавство являє собою розгалужену систему відповідних нормативно-правових актів, які відрізнялися досить високою якістю законодавчої техніки.

Враховуючи актуальність вдосконалення системи охорони здоров'я населення сучасної України, в тому числі і її профілактичних аспектів, виникає потреба аналізу історичного досвіду в справі формування нормативної бази правового регулювання

сфери забезпечення санітарно-епідемічного благополуччя населення Російської імперії ХІХ – початку ХХ ст.

Звернення до історичного досвіду правового регламентування санітарно-епідеміологічної сфери в Російській імперії є цілком виправданим, оскільки розгляд в історичному аспекті особливостей правового регулювання цього питання в недалекому минулому дозволить отримати більш чітке уявлення про ті напрями, за якими еволюціонувало тогочасне законодавство та відбувався процес реформування органів охорони здоров'я, і на цій основі уникнути помилок у розвитку сучасної нормативно-правової бази забезпечення санітарно-епідеміологічного благополуччя населення.

Потрібно відзначити і відсутність сучасних фундаментальних історико-правових досліджень, які б стосувалися процесу реформування російського законодавства, регулюючого діяльність лікарів, медичних установ, системи органів управління санітарно-епідеміологічною діяльністю. У роботах з теорії і історії права, як правило,

не аналізується процес еволюції санітарно-епідеміологічного законодавства, а історики медицини в своїх дослідженнях не торкаються питань правового регулювання медичної діяльності, дають лише загальні уявлення про нормативну базу охорони здоров'я досліджуваного періоду

Виходячи з викладеного вище, метою даної статті є дослідження законодавства імператорської (центральної) влади Російської імперії XIX – початку XX ст., одним із призначень якого було правове забезпечення санітарно-епідеміологічного благополуччя населення.

Основним джерелом права в Російській імперії був закон, тобто правовий акт нормативного характеру, який виходив від носія верховної влади – Імператора. Але не дивлячись на наявність єдиного основного джерела права, його форми суттєво відрізнялися одна від одної в залежності від способів затвердження і видання.

В Зводі законів Російської імперії була зроблена спроба встановити перелік основних форм законодавчих актів, що приймалися в Росії. До них були віднесені уложення, статuti, грамоти, установи, положення, накази (інструкції), маніфести, укази, думки Державної ради і доповіді, удостоєні найвищого затвердження. Ні теоретичних, ні юридичних відмінностей між цими актами не існувало, всі вони називалися законами і затверджувалися імператором [4, 6]. Право законодавчої ініціативи належало імператору, Сенату, Синоду, міністерствам.

На переконання О.Ф. Шебанова, для всіх нормативних актів, які видавалися в Російській імперії, спільним було лише те, що вони виходили від царя чи санкціонувалися ним [8, 288]. І незважаючи на те, що юристи XIX ст. намагалися дати визначення кожного із наведених вище термінів, які позначали підвиди законодавчих актів, можна погодитися з твердженням провідних юристів XIX – початку XX ст. про те, що «в Росії юридична термінологія ніколи не відрізнялася особливою визна-

ченістю та сталістю. Тому з тим чи іншим найменуванням, під яким виходив у світ даний закон, не завжди пов'язувався один визначений зміст, і нерідко практика вживала одні і ті ж терміни у досить різних розуміннях» [6, 508]. Заслуговує на увагу і думка О.С. Алексєєва, відповідно до якої «терміни: уложення, статут, установлення, положення, наказ вживаються у нас в найрізноманітніших випадках, і між ними немає можливості провести яку-небудь і скільки-небудь точну юридичну межу» [1, 265]. Лише умовно юристи розрізняли такі види законодавчих актів як уложення – закони, які представляли в опрацьованому вигляді якусь галузь законодавства (попередники сучасних кодексів); статuti – зведені документи, що стосувалися якоїсь галузі судочинства або управління; положення – документи, розраховані на тривалу дію, регулюючі певну сторону життя держави чи верстви суспільства, або такі, що визначали структуру та функції якогось державного органу; маніфести – урочисті документи монарха, у якому він проголошував свої права, наміри, повідомляв про надзвичайну подію або про вжиття важливих заходів; рескрипти – документи, адресовані імператором певному посадовцю з викладенням покладеного на нього доручення, оголошення подяки, призначення нагороди. У формі положень Комітету Міністрів публікувалися рішення Комітету Міністрів після їх затвердження імператором; у формах іменного указу або затвердженої доповіді публікувалися законодавчі документи, які подавалися на розгляд царя і затверджувалися ним; у формі височайше затвердженої думки Державної Ради публікувалися матеріали, які пройшли обговорення в Державній Раді і отримали санкцію імператора [8, 289].

Все це стосувалося і законодавства, яке врегульовувало санітарно-епідеміологічне благополуччя населення. Серед нормативних актів даного спрямування, які видавалися в досліджуваний період, слід відзначити ті, що за своїм змістом безпо-

середньо спрямовувалися на боротьбу із епідемічними захворюваннями та профілактику епідемій. Такими були **іменні укази Імператора, дані Сенату**: «О мерах предосторожности от заразительной болезни, оказавшейся в полуденных частях Европы» (11 лютого 1804 р.), «Об осторожности противу холеры, в отношении почталъонов и корреспонденции» (20 вересня 1830 р.), «О мерах предосторожности против внесения заразительных болезней к Высочайшему Двору и во все места пребывания Государя Императора и Особ Императорской Фамилии» (4 травня 1868 р.), «О созыве чрезвычайных земских собраний и соединенных заседаний городских дум и земских собраний для обсуждения мер против появления заразительной болезни» (16 лютого 1880 р.); **Височайше затверженні положення Комітету Міністрів**: «Об учреждении Комитета для постановления правил о предохранении Российских берегов и портов от внесения заразительных болезней» (8 червня 1826 р.), «О мерах к охранению от чумной заразы берегов Азовского моря» (17 червня 1830 р.), «О мерах, предполагаемых к пресечению эпидемической болезни холеры, и об учреждении для сего Центральной Комиссии» (29 серпня 1830 р.), «Об изданном Министром Внутренних Дел распоряжении к очищению вещей и товаров, находящихся в пораженных холерою местах, или привезенных туда из зараженных мест» (9 грудня 1830 р.), «О мерах к предохранению от холеры в будущем году» (9 грудня 1830 р.), «Об оставлении Азовского моря практическим, для предосторожности против внесения в Империю чумной заразы» (21 квітня 1833 р.), «О повсеместном распространении медицинских постановлений касательно мер при появлении эпидемических болезней и скотских падежей» (15 серпня 1851 р.), «О мерах для скорейшего прекращения чумной эпизоотии в некоторых губерниях» (25 січня 1887 р.), «О мерах против чумы рогатого скота» (27 травня 1888 р.), «О предоставлении

Министру путей сообщений права издавать обязательные постановления о мерах к предупреждению распространения холерной эпидемии по железным дорогам и водным путям сообщения» (10 липня 1893 р.); **Височайші рескрипти**: «О принятии решительных мер к прекращению эпидемической болезни холеры» (4 вересня 1830 р.); **Височайше затверженні правила**: «Временные правила относительно издания земскими учреждениями постановлений о мерах к предупреждению и прекращению повальных и заразительных болезней» (9 березня 1880 р.), «Правила для принятия предупредительных мер против заноса эпидемических болезней на западной сухопутной границе Империи» (24 березня 1893 р.), «Правила для принятия предупредительных мер против заноса эпидемических болезней мер по морским границам Империи» (26 квітня 1893 р.), «Правила для принятия мер против заноса чумы» (15 липня 1894 р.), «Временные правила о принятии мер к прекращению чумной заразы при появлении ее внутри Империи» (3 червня 1897 р.), «Правила о принятии мер к прекращению холеры и чумы при появлении их внутри Империи» (11 серпня 1903 р.); **Височайше затверженні думки Державної Ради**: «Об убивании зачумленных животных из местного рогатого скота» (5 червня 1880 р.), «Об изменении и дополнении узаконений относительно предупреждения и прекращения чумы на гуртовом и местном рогатом скоте» (8 червня 1889 р.); **Височайші повеління**: «О правилах санитарного надзора за речным судоходством в неблагополучное по холере время» (13 липня 1889 р.), «О мерах пресечения распространения холерной эпидемии речными судами» (16 червня 1892 р.), «О распространении в полном объеме на порты Черного и Каспийского морей правил, изданных для принятия предупредительных мер против чумы в порты Восточного океана 15 июля 1894 года» (18 березня 1897 р.), «О некоторых мероприятиях по борьбе

с чумной заразой» (12 липня 1897 р.); **Височаше затвержені положення Військової Ради:** «Наставление о способах предупреждения и ограничения развития холеры в войсках» (9 травня 1893 р.), «Положение о мероприятиях против заноса и распространения чумы в войсках, расположенных в местностях, объявленных неблагополучными по чуме» (30 жовтня 1901 р.), «О порядке осуществления мероприятий против заноса и распространения чумы в войсках» (22 червня 1902 р.), «О воспрещении мастеровым и рабочим технических артиллерийских заведений посещать эти заведения при появлении в их семействах заразных болезней» (22 червня 1902 р.); **Височайше затвержені міжнародні угоди:** «Соглашение о предупредительных мерах, принимаемых во время эпидемий к приграничному обороту между Россией и Австро-Венгрией» (15 грудня 1895 р.), «О согласии России на присоединение некоторых английских колоний к Дрезденскому Санитарному Договору» (9 січня 1896 р.); **Височайше затвержені доповіді:** «Об утверждении правил для принятия предупредительных мер против занесения чумы по морским границам Европейской России в течение навигации 1898 года» (4 травня 1898 р.)

Разом з тим, значна частина імперських законодавчих актів лише формально підписувалася імператором, в той час як основним їх розробником були центральні органи виконавчої влади, зокрема міністерства. Так, важливе місце в нормотворчій діяльності міністерств посідав контроль за санітарним благоустроєм населених пунктів. Про це може свідчити розісланий губернаторам циркуляр Міністерства внутрішніх справ, у складі якого перебував Медичний департамент, від 8 липня 1867 р. «Про благоустрій міст і поселень». В ньому наголошувалося, що при плануванні вулиць і майданів потрібно враховувати питання охорони здоров'я населення. А тому вулиці, з огляду на необхідність забезпечення руху чистого повітря, мали

бути визначеної ширини, розташовуватися таким чином, щоб усі частини міста були забезпечені доступом до чистої води, їх не дозволялося прокладати низинними і болотистими місцевостями. Майдани теж мали слугувати резервуарами чистого міського повітря і не могли розташовуватися на місцях колишніх кладовищ. Заводи, фабрики, торгівельні мийниці і скотобійні повинні були розташовані там, де вони не могли шкодити чистоті повітря і води [5, 28].

Циркуляр також передбачав санкції за порушення викладених в ньому норм щодо влаштування в містах вулиць, майданів, бруківок, мостів через канали, тротуарів і канавок. До винних могло бути застосоване грошове стягнення на суму до 15 рублів. Окрім того, порушники були зобов'язані у визначені судом терміни виправити чи зламати все, що було неправильно ними збудоване, якщо стосовно останнього буде доказано його шкідливість для громадської безпеки чи здоров'я населення.

Особа, що без спеціального дозволу будувала завод, фабрику чи мануфактуру в тій частині міста, в якій підприємство цього типу розмішувати заборонялося (через його шкідливість для здоров'я людей) підлягала грошовому стягненню на суму від 30 до 100 руб., а його підприємство примусово закривалося. Його власник також мав відшкодувати всі збитки, які були завдані цим підприємством [5, 31].

Інший циркуляр, направлений Міністерством внутрішніх справ губернаторам 16 липня 1871 р., детально регламентував облаштування міських вулиць. Ним, зокрема, передбачалося, що для осушення вулиць з обох їх боків слід було проривати рівчаки і оздоблювати їх міцними матеріалами, наприклад, диким каменем, плитками, добре обпаленою цеглою, а в місцевостях, де їх не вистачало – дошками чи хмизом. Рівчаки рекомендувалося влаштувати у відповідності до нахилу вулиць, щоб вода в них не застоювалася, а стікала. Ширина і глибина рівчаків визначалася шириною вулиці та місцем її розташу-

вання. Циркуляр також забороняв вимощувати мостові дерев'яними колодами [5, 73].

Поширеною була практика Міністерства внутрішніх справ надсилати на місця підготовлені Медичним департаментом циркуляри, які унормовували порядок надання дозволів на будівництво в містах заводів, фабрик та інших промислових об'єктів, діяльність яких могла загрожувати здоров'ю населення. Так, наприклад, в циркулярі від 10 жовтня 1872 р. наголошувалося, що губернська влада могла надавати дозвіл на будівництво на території міста заводів і фабрик, спроможних забруднювати повітря чи воду, тільки після погодження з органами місцевого самоврядування – міськими управами [5, 84–85].

Деякі акти центральної влади у сфері санітарно-епідемічного благополуччя носили рекомендаційний характер для органів місцевого самоврядування, які і мали приймати остаточне рішення. Так, циркуляр Міністерства внутрішніх справ від 15 вересня 1872 р. адресувався міським управам. В ньому органам міського самоврядування рекомендувалося при наданні дозволу на відкриття промислових об'єктів керуватися переліком нешкідливих фабрик, заводів та промислових установ, який щорічно друкувався Міністерством внутрішніх справ [5, 83–84]. Перелік заборонених для зведення в межах міст підприємств з року в рік змінювався. Наприклад, в 1878 р. він включав такі виробництва, як ганчірні, прядильні і ткацькі фабрики, що приводилися в дію механічними двигунами; мочильні для льону і конопель; вовномийки; паперові; шпалерні; ливнові; каучукові; випалювання вапна, гіпсу, алебастру; суху перегонку кам'яного вугілля; цегельне, гончарне, фаянсове, скляне, кришталеве, дзеркальне виробництво; хімічні заводи з виробництва кислоти, соди, фарб тощо [5, 92].

У 1883 р. в Росії вперше вийшло положення «Про дозвіл і обладнання приватних заводів, мануфактурних, фабричних та інших установ у Санкт-Петербурзі», у якому була зроблена спроба класифікації

промислових підприємств на три категорії, у залежності від їх шкідливого впливу на атмосферне повітря.

У 1913 р. Управління головного лікарняного інспектора Міністерства внутрішніх справ підготувало законопроект «Про санітарну охорону повітря, води та ґрунту», а також «Положення про санітарну охорону повітря від забруднення димом». Ними пропонувалося встановити стандарти забезпечення кожного міста і поселення достатньою кількістю води для пиття (до п'яти відер на добу на кожну людину), надійного захисту джерел водопостачання від забруднення. З метою санітарної охорони повітря і ґрунту, законопроектом передбачалося перенесення подалі від населених пунктів нечистот і відходів та захист повітря від забруднення шкідливими газами, димом і пилом. Передбачалося створення особливих округів санітарної охорони. В їх межах мали діяти більш суворі і детальні санітарні правила, в порівнянні з іншими територіями. Без особливого дозволу управління округу в його межах не могли відкриватися фабрики і заводи, відводитися місця для причалів вантаження суден. В 1915 р. на четвертій сесії Державної Думи також розглядався альтернативний законопроект «Про санітарну охорону повітря від забруднення димом», внесений депутатом-лікарем В.І. Алмазовим. Перший законопроект, на жаль, був відхилений парламентською Комісією народного здоров'я, другий не був прийнятий Державною Думою, оскільки недостатньо конкретизував систему заходів, які необхідно було вживати для очищення повітря від забруднення [3, 81].

З 1908 р. комісія Медичної Ради Міністерства внутрішніх справ під керівництвом лікаря Г.В. Хлопіна розпочала розробляти санітарні норми для стічних вод. Але їх так і не вдалося затвердити на законодавчому рівні. Тому декілька раз – в 1908, 1911 рр. Міністерство внутрішніх справ розсилало інструкцію з санітарних норм як рекомендаційний документ для місцевої влади.

Проблемою забруднених вод поступово починають цікавитися і інші відомства. Так, Міністерство торгівлі та промисловості в грудні 1908 р. провело спеціальну нараду, присвячену цій темі.

Але власники заводів здійснювали спротив таким нововведенням, використовуючи, зокрема, свій вплив на центральні органи виконавчої влади. Міністерство фінансів, наприклад, створило комісію з питання «Про усунення перешкод в заснуванні і улаштуванні промислових підприємств». Фабриканти домоглися внесення до переліку «перешкод» і «заборону спуску фабричних вод в річки і струмки». Більш того, вони організували газетну кампанію на свій захист.

Значне місце в нормотворчій діяльності Міністерства внутрішніх справ та його окремих підрозділів посідало питання попередження та боротьби з епідемічними захворюваннями.

У 1892 р. Міністерство внутрішніх справ видало спеціальне розпорядження про боротьбу з холерою. Згідно з ним передбачалося створення в усіх містах і прилеглих до них повітах санітарно-виконавчих комісій. Перед комісіями ставилося завдання вироблення загального плану боротьби з епідеміями.

При виявленні перших випадків захворювання холерою або схожою на неї хворобою наказувалося:

а) негайно повідомити про це через поліцейсько-санітарну владу відповідному керівництву;

б) дослідити суть захворювання;

в) невідкладно вжити належних заходів з ізоляції і дезінфекції (ізоляцію хворих холерою рекомендувалося здійснювати в лікарняних установах чи в будинках, в яких вони захворіли, але при цьому з них мали бути виселеними здорові люди).

Будинки, в яких були випадки захворювання чи смерті від холери, повинні були обов'язково і негайно оглянуті представниками від комісії «для дання настанов і розпоряджень стосовно дезінфекції виділень,

одягу, білизни та приміщень хворих чи померлих».

Розпорядження наказувало тіла померлих від холери людей не обмивати, а, загорнувши в змочене дезінфікованим розчином простирадло, якомога швидше помістити у щільно забиту домовину. Поховальні процесії і багатолюдні поховання заборонялися.

Рекомендувалося також при проведенні всіх заходів «уникати всього, що може викликати збудження чи незадоволення населення». З цією метою перед санітарними комісіями ставилося завдання по можливості більше поширювати серед населення настанов на випадок холерних епідемій, а також частіше видавати бюлетені про кількість тих, хто захворів та помер від цієї хвороби.

До розпорядження додавалася схема інформування про хід епідемії і фіксованих цін, за якими всі аптеки повинні були відпускати дезінфекційні засоби.

Окрім того, були видані інструкції про санітарний нагляд за річковим судноплаванням, залізничними колями і настанови для проведення дезінфекції житлових помешкань та інших об'єктів.

Спеціальні постанови, присвячені боротьбі з холерою, були видані також Військовим Міністерством, Міністерством шляхів сполучення, Міністерством фінансів та ін.

Проте проведення протиепідемічних заходів повністю покладалася на царську адміністрацію, а земське і міське самоврядування були по суті позбавлені самостійності в питаннях боротьби з епідеміями. В результаті під час епідемії 1892 р. поліцейсько-бюрократичні методи боротьби з епідеміями не мали успіху. У відповідь на безглузді і надзвичайно обтяжливі для населення дії царських чиновників та поліції в низці міст Російської імперії спалахнули так звані «холерні бунти».

І тільки переконавшись у власній неможливості боротьби з епідеміями холери, царський уряд після 1892 р. спеціальною

постановою легалізував діяльність земських і міських санітарних комісій та, таким чином, по суті визнав величезне значення громадськості в організації протиепідемічних заходів.

Унормовуючи питання попередження та боротьби з віспою, Головне лікарське управління восени 1908 р. звернулося з проханням до медичних факультетів університетів, жіночих медичних інститутів і військово-медичної академії дати висновок щодо запровадження в Росії обов'язкового віспощеплення. Отримавши відповіді і обговоривши їх, Головне лікарське управління розробило законопроект про обов'язкове віспощеплення. Для його розгляду в Медичному департаменті Міністерства внутрішніх справ була для цього створена спеціальна комісія під головуванням професора Г.В. Хлопіна. На засіданні цієї комісії 12 березня 1909 р. за участю головного медичного інспектора армії, головного лікарського інспектора, юрисконсульта Медичної ради, представника Ради з справ місцевого господарства, головного медичного інспектора флоту і двох професорів військово-медичної академії основні принципи законопроекту, викладені в доповіді Г.В. Хлопіна, були схвалені і відбувся постатейний його розгляд. В результаті законопроект включав норми, які передбачали обов'язкове повторне віспощеплення для усіх категорій учнів, солдатів і моряків, заводських робітників, осіб, що перебували на державній службі, ув'язнених [7].

Таким чином, основним джерелом права в Російській імперії XIX – початку XX ст., що регулював відносини, пов'язані з санітарно-епідеміологічним благополуччям населення, був закон. Він являв нормативний акт, підготовлений центральними органами влади Російської Імперії і затверджений імператором, як представником вищої влади. Його форми, а від-

повідно і значення, суттєво відрізнялися один від одного в залежності від способів затвердження і видання. Основними формами законодавчих актів у цій сфері були уложення, статuti, грамоти, установи, положення, накази (інструкції), маніфести, укази, думки Державної ради і доповіді, удостоєні найвищого затвердження. Ніяких відмінностей між цими актами не існувало, всі вони називалися законами і затверджувалися імператором. Право законодавчої ініціативи належало імператору, Сенату, Синоду, міністерствам.

В той же час, у сучасній Україні на рівні законів України регулюються лише найголовніші засади санітарно-епідеміологічної діяльності (Основи Законодавства України про охорону здоров'я, Закони України «Про санітарно-епідеміологічне благополуччя населення», «Про захист населення від інфекційних хвороб» тощо), в той час як більшість аспектів санітарно-епідеміологічного благополуччя населення регулюються підзаконними актами органів виконавчої влади та місцевого самоврядування. Тому, на відміну від Російської Імперії, в Україні не спостерігається використання закону для врегулювання вузькоспеціалізованих та технічних питань санітарно-епідеміологічної сфери.

Досвід, накопичений в досліджуваній період в сфері законодавчого забезпечення санітарно-епідеміологічного благополуччя населення надає можливість знайти необхідний баланс між питаннями санітарно-епідеміологічного благополуччя населення, які доцільно закріпити на найвищому рівні (законів України) та тими, які можуть бути вирішені підзаконними актами. Зазначене сприятиме вдосконаленню сучасної законопроектувальної діяльності та допоможе уникнути помилок, що були допущені в минулому у сфері нормативного забезпечення санітарно-епідеміологічного благополуччя.

Список літератури:

1. *Алексеев А.С.* Русское государственное право / А.С. Алексеев. – М. : Типо-литография Г.И. Простакова, 1897 – 281 с.
2. *Гринзовський А.М.* Аналіз вітчизняної нормативно-правової бази охорони докiлля та комунальної гiгiєни XVIII – початку XIX столiття / А.М. Гринзовський // Довкiлля та здоров'я. – 2010. – № 4. – С. 72–76.
3. *Поддубный М.В.* Санитарная охрана окружающей среды в России и СССР в первой половине XX века / М.В. Поддубный. – К. : КЭКЦ и ЦОДП СоЭС, 1997. – 111 с.
4. *Сводъ основныхъ государственныхъ законовъ* // Сводъ законовъ Российской имперіи. – СПб : Русское книжное товарищество «Деятель», 1905. –Т. I. – 349 с.
5. *Уставъ Строительный* измененный по предложеніям 1863–1872 г. и дополненный Решеніями уголовного касационнаго департамента Правительствующаго Сената и Циркулярами Министерства внутреннихъ дель. Изданіе второе. – СПб : Типографія II отделенія собственнаго Его Императорскаго Величества канцелярїи, 1876. –264 с.
6. *Филипповъ А.Н.* Учебникъ исторїи русскаго права / А.Н. Филипповъ. – Ч. 1 – Юрьевъ : Типографія К. Маттисена, 1912. – 732 с.
7. *Хлопинъ Г.В.* По поводу законопроекта объ обязательномъ оспопрививанїи / Г.В. Хлопинъ // Вестникъ гомеопатической медицины. – 1909. – № 4. – С. 98–99.
8. *Шебанов А.Ф.* Полное Собрание законов Российской имперіи (из исторїи систематизации законодательства в России) / А.Ф. Шебанов // Труды Всесоюзнаго юридическаго заочнаго института. Проблемы исторїи государства и права. – М. : ВЮЗИ, 1970. – Т. XIV. – С. 285–293.

РЕЗЮМЕ

В статье проанализировано значение законодательных актов центральной власти в качестве основного источника регулирования санитарно-эпидемического благополучия населения в Российской империи XIX – начала XX века. Значительное внимание уделено актам центральной власти, посвященным борьбе с эпидемиями, охране окружающей среды, контролю за отходами.

SUMMARY

In this article the legislative acts of central authority as the main source of sanitary and antiepidemic regulation in Russian Empire during the XIX-th – the beginning of XX-th century are analyzed. Significant attention is paid to central authority acts devoted to the struggle against epidemics, environmental protection and control of waste products.

Рекомендовано кафедрою фiлологiї та соцiальних наук

Подано 25.02.2013.